24 Σεπτεμβρίου 2023

Ἡ Εἰκόνα ὡς ἀνεπανάληπτο ἐκκλησιαστικὸ γεγονὸς (Σκλήρης Σταμάτης Πρεσβύτερος)

/ Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός / Θεολογία και Ζωή

Ἐδῶ ἀξίζει νὰ σταθοῦμε σὲ ἕνα ἰδιαίτερο στοιχεῖο τῆς Εἰκόνας, ποὺ χρειάζεται περαιτέρω ἀνάπτυξη. Ὅπως εἴδαμε, ἡ Εἰκόνα ἐκφράζει τὴ σχέση τῆς ἱστορίας πρὸς τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐνῶ τὸ βάρος πέφτει κυρίως στὰ ἔσχατα, ὅμως, ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς σωτηρίας τοῦ εἰκονιζόμενου εἶναι ἕνας ὁρισμένος τρόπος ζωῆς καὶ σχέσεις ζωῆς ἐνδοϊστορικές. Γι’ αὐτὸ ἀντικατοπτρίζεται στὴν Εἰκόνα ἡ ἐσχατολογικὴ σχέση καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς σωτηρία μὲ τὴ μορφὴ τῶν συγκεκριμένων ὁριακῶν γεγονότων, ποὺ σφράγισαν τὴν ὕπαρξη τοῦ εἰκονιζόμενου ὅσο ζοῦσε ἀκόμη μέσα στὴν ἱστορία καὶ προσέδωσαν καὶ στὴ φθαρτή του φύση ὁρισμένα ἰδιώματα ποὺ ἔμειναν τοῦ λοιποῦ αἰώνια. Π.χ. βλέπουμε στὴν Εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου, ἢ στὸν φωτοστέφανό Του τὸν Σταυρό. Παρόμοια, οἱ Ἅγιοι εἰκονίζονται νὰ βαστάζουν «τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου» τους.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὰ σωτηριώδη γεγονότα, ποὺ ἔλαβαν χώρα μέσα στὴν ἱστορία, καταξιούμενα διὰ τῆς σχέσεώς των πρὸς τὸν Χριστό, ἀποκτοῦν καὶ αὐτὰ τὸν χαρακτήρα τοῦ μοναδικοῦ καὶ ἀνεπανάληπτου. Π.χ. ἡ συγκεκριμένη ἄσκηση τοῦ ἁγίου ἀσκητοῦ, ποὺ ἔλαβε χώρα σὲ συγκεκριμένο τόπο καὶ χρόνο, παίζει μοναδικὸ ρόλο στὴ σωτηρία του καὶ δι' αὐτῆς στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, στὴ λατρεία, στὴν Εἰκόνα καὶ στὴ δική μας σωτηρία, τοῦ καθενὸς ὡς μέλους τοῦ Σώματος. Ἡ δὲ τελείωσις τοῦ ἁγίου εἴτε ἐν εἰρήνῃ εἴτε διὰ μαρτυρίου εἴτε μὲ ὁποιονδήποτε τρόπο, δηλ. ἡ ἔξοδός του ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ ἡ εἴσοδός του στὴν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν, ἀποτελεῖ γιὰ τὴν Ἐκκλησία ἕνα καινούργιο καὶ μοναδικὸ γεγονός, διὰ τοῦ ὁποίου ὁλόκληρη ἡ Ἐκκλησία προγεύεται τὰ ἔσχατα.

Ἄλλα καὶ ἱστορώντας τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία καὶ προσκυνώντας την, δημιουργεῖ ἕνα νέο γεγονός. Ἡ πρώην οὐδέτερη χριστολογικά, σωτηριολογικὰ καὶ ἐσχατολογικὰ ὕλη τῆς σανίδος ἢ τοῦ τοίχου πάνω στὸν ὁποῖο ἱστορεῖται ἡ εἰκόνα, προσλαμβάνει πλέον διαστάσεις καινούργιου καὶ μοναδικοῦ γεγονότος, γιατί μέσω αὐτῆς κατὰ ἰδιαίτερο τρόπο συνδέεται ἡ ἐκκλησία μὲ τὴν ἐσχατολογικὴ ὕπαρξη καὶ προσωπικότητα τοῦ ἁγίου. Ἔτσι κατανοοῦμε αὐτὸ ποὺ οἱ Πατέρες ἔγραφαν σὲ κείμενα καὶ σὲ ὕμνους καὶ στὸν Ὅρο τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς

συνόδου, ὅτι διὰ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων ἁγιάζεται ἡ κτίση.

Κατανοοῦμε, ἔτσι, γιατί ἡ Εἰκόνα δὲν εἶναι γιὰ τὴν Ἐκκλησία ἕνα σύμβολο καὶ σκέτος τύπος, διὰ τοῦ ὁποίου ἁπλῶς συμβολίζεται ὁ ἅγιος. Ἀποτελεῖ μᾶλλον ἐπίτευγμα μοναδικό τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος ποὺ ἐκφράζεται διὰ τοῦ ἁγιογράφου της, ὁ ὁποῖος στὴν περίπτωση αὐτὴ ἐπέχει θέση εὐαγγελιστοῦ, μὲ τὸ νὰ φανερώνει διὰ χρωμάτων καὶ σχημάτων τὴν ἰδιαίτερη ἐκκλησιαστικὴ σχέση ἁγίου-Χριστοῦ-Πατρός. Τὸ γεγονὸς ὅτι πρέπει νὰ φανεῖ στὴν εἰκόνα αὐτὴ ἡ σχέση προσδίδει στὴν πραγμάτωση καὶ κατασκευὴ τῆς Εἰκόνος τὴν ἔννοια προσωπικοῦ ἄθλου ἀσκήσεως καὶ πνευματικοῦ ἐπιτεύγματος τοῦ ἁγιογράφου. Πρέπει ὁ ἁγιογράφος νὰ ἐπιτύχει ὥστε κάθε νέα εἰκόνα τοῦ ἁγίου νὰ εἶναι ἕνας τρόπος νὰ ἔρχεται ἡ Ἐκκλησία σὲ σχέση μὲ τὸν ἅγιο. Ἐνῶ δηλαδὴ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ξεχαστεῖ αὐτὴ ἡ σχέση διὰ τῆς λήθης (ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὰ ἀνθρώπινα καὶ κατὰ τοὺς Πατέρες ἀποτελεῖ πάθος μέγα), ὁ ἁγιογράφος «μνήμην ποιεῖται» τοῦ Ἁγίου ποὺ ἱστορεῖ. Ἔτσι συμμετέχει στὸν ἐκκλησιαστικὸ ἑορτασμό, κατὰ τὸν ὁποῖο ὁλόκληρη ἡ Ἐκκλησία «μνήμην ποιεῖται» τοῦ ἑορταζομένου Ἁγίου, ἀντιστεκόμενη στὴ λήθη ποὺ συνεπάγεται ἡ κτιστότητα τοῦ χρόνου. Αὐτὴ ἡ «μνήμη» δὲν εἶναι ἁπλῶς συναισθηματικὴ ἐνθύμηση, ἀλλὰ συμμετοχὴ τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητος στὴν «αἰωνία μνήμη», δηλ. στὴν μνήμη μὲ τὴν ὁποία ὁ αἰώνιος Θεὸς Πατὴρ θυμᾶται καὶ διακρατεῖ σὲ αἰώνια ὕπαρξη καὶ κοινωνία τὸν Ἅγιο, καὶ κατ’ ἐπέκταση κάθε πιστό. Ἔτσι ἡ εὐχαριστιακὴ κοινότητα μὲ τὶς ἑορτές της, ποὺ ἀπαιτοῦν καὶ σχετικὴ εἰκονογράφηση, ὁδηγεῖ τὸν ἁγιογράφο στὴ δημιουργία ἑνὸς γεγονότος, τῆς νέας εἰκόνος τοῦ Ἁγίου, διὰ τῆς ὁποίας ἡ κοινότητα ἔρχεται ἐκ νέου σὲ σχέση πρὸς τὸν ἐσχατολογικὸ ἄνθρωπο, ποὺ εἶναι ὁ Ἅγιος.

Μὲ αὐτὸ συμφωνεῖ καὶ ἡ κατὰ παράδοση συνήθεια τοῦ λαοῦ μας νὰ ὀνομάζει μὲ ἰδιαίτερα ὀνόματα διάφορες εἰκόνες τῆς Παναγίας· νὰ ἀπευθύνει ἰδιαίτερη τιμὴ πρὸς κάθε μία ἀπ’ αὐτὲς στὸν ἰδιαίτερο τόπο στὸν ὁποῖο βρίσκεται· νὰ σχετίζει πρὸς καθεμία ἀπ’ αὐτὲς ἰδιαίτερα θαύματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἀποτελοῦν παρὰ καινούργια γεγονότα μοναδικά· νὰ γράφει ἀκόμη ἰδιαίτερες ἀκολουθίες σχετικὲς πρὸς τὶς εἰδικὲς ἱστορικὲς συνθῆκες, ὑπὸ τὶς ὁποῖες ἡ κάθε εἰκόνα βρέθηκε, ζωγραφίσθηκε ἢ θαυματούργησε· νὰ τελεῖ ἐπίσης λιτανεῖες καὶ λειτουργίες σὲ ἰδιαίτερες μνῆμες, ὅπως σὲ πολλὰ μοναστήρια στὸ Ἅγιο Ὄρος καὶ σὲ πολλὰ προσκυνήματα μέσα στὸν κόσμο.

Αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ τὸ γνήσιο βυζαντινὸ εἰκονογραφικὸ ἦθος, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ὄχι μόνο ἕνας ἁγιογράφος δὲν ἀντέγραφε μιμητικὰ μία παλαιότερη εἰκόνα, ἀλλὰ δὲν ἀντέγραφε οὔτε καὶ τὶς ἴδιες τὶς δικές του εἰκόνες, ὅταν ξαναζωγράφιζε τὸ ἴδιο θέμα γιὰ δεύτερη, τρίτη, πολλοστὴ φορά. Ἐπειδὴ πίστευε, προφανῶς, ὅτι κάθε νέα εἰκόνα εἶναι καὶ ἕνα νέο μοναδικὸ καὶ ἀνεπανάληπτο γεγονὸς κοινωνίας τῆς

Ἐκκλησίας πρὸς τὸν ἱστορούμενο ἅγιο.

Αὐτὸς εἶναι ὁ βαθύτερος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν πρέπει νὰ ἔχουμε στὶς ἐκκλησίες καὶ νὰ προσκυνοῦμε εἰκόνες ποὺ εἶναι ἁπλῶς ἀναπαραγωγὲς διὰ μηχανικῶν μέσων κάποιων ἄλλων εἰκόνων, εἴτε μὲ τὴν τυπογραφία εἴτε ἀργότερα μὲ τοὺς computers. Ἐξίσου ὅμως δὲν εἶναι σωστὸ νὰ ζωγραφίζουμε εἰκόνες διὰ μηχανικῆς ἀντιγραφῆς παλαιοτέρων πρωτοτύπων, χωρὶς δηλαδὴ ὁ ἁγιογράφος νὰ ἔχει μπεῖ στὸν κόπο νὰ συμμετάσχει στὸ ἐκκλησιαστικὸ γεγονὸς μὲ τὸν δικό του μοναδικὸ ἄθλο καὶ τὴν ἄσκηση.

Δυστυχῶς, σὲ μεταγενέστερα χρόνια χάθηκε αὐτὸ τὸ αἰσθητήριο καὶ τὸ ὀρθόδοξο ἦθος διολίσθησε πρὸς μία ἀντίληψη ὅτι πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἴδιο ἀκριβῶς σχέδιο, μὲ τὰ ἴδια ἀκριβῶς χρώματα, χωρὶς προσωπικὴ μετοχὴ τοῦ ἁγιογράφου. Ἔστω κι ἂν οἱ ἀλλοιώσεις αὐτὲς ὀφείλονται καὶ σὲ ἐξωτερικοὺς ἱστορικοὺς καὶ οἰκονομικοκοινωνικοὺς λόγους, ὑπάρχει ἀναμφισβήτητα καὶ θεολογικὴ ἐξήγηση τοῦ γεγονότος. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ ἀλλοίωση τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας, κατὰ τὴν ὁποία, σὲ παλαιότερες μὲν ἐποχές, σημασία εἶχε ἡ σχέση τῆς κοινότητος πρὸς τὸν Χριστὸ καὶ ἄρα τοῦ κάθε πιστοῦ μέλους πρὸς τὴν κοινότητα, σχέση ἡ ὁποία ἐκφραζόταν κατ’ ἐξοχὴν διὰ τῆς θείας εὐχαριστίας. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, οἱ μεγάλοι Πατέρες χαρακτηρίζουν τὴν προσκύνηση τῶν εἰκόνων ὡς ἔκφραση λατρείας σχετικῆς, δηλαδὴ λατρείας ἡ ὁποία διὰ μέσου τῆς Εἰκόνος σχετίζει τὸν πιστὸ καὶ τὴν κοινότητα πρὸς τὸν ἅγιο ἢ τὸν Χριστὸ καὶ τελικὰ τὸν Θεὸ Πατέρα. Σὲ μεταγενέστερες, ὅμως, ἐποχές, λόγω ἀτονήσεως τοῦ εὐχαριστιακοῦ βιώματος, τῆς εὐχαριστιακῆς θεολογίας καὶ τῆς αἰσθήσεως τῆς μοναδικότητος τῶν γεγονότων καὶ σχέσεων, οἱ ὁποῖες συνάπτονται μέσα στὸ εὐχαριστιακὸ πλαίσιο, δόθηκε πρωτεύων ρόλος σὲ ἄλλα στοιχεῖα τῆς Εἰκόνος, ὅπως ὁ συμβολισμός, ἡ ἠθικὴ διδασκαλία, ἡ ψυχολογικὴ ἔκφραση κτλ.

Ἐδῶ πρέπει νὰ κάνουμε μία παρένθεση, γιὰ νὰ τονίσουμε ὅτι ἡ ἐλευθερία τῶν βυζαντινῶν ἔναντι τῶν μεταβυζαντινῶν δὲν ὑπογραμμίζεται ἐδῶ ὡς καλλιτεχνικὴ ἀρετὴ καὶ ἱκανότητα ἀλλὰ ὡς ὀρθοδοξία, μὲ τὴν ἔννοια τῆς ὀρθῆς δόξης περὶ τοῦ ἁγίου καὶ τῆς εἰκόνος του καὶ τῆς ὀρθῆς δοξολογίας τοῦ ἁγίου διὰ τῆς εἰκόνος του. Δηλαδὴ μᾶς ἀπασχολεῖ τὸ θέμα ἀπὸ τὴν ἄποψη ἐντοπίσεως τοῦ ὀρθοδόξου θεολογικοῦ κριτηρίου καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ἄποψη αἰσθητικῆς ἀξιολογήσεως καὶ συγκρίσεως διαφόρων ἐποχῶν τῆς ἁγιογραφίας μεταξὺ των. Τὸ ὀρθόδοξο κριτήριο μᾶς προφυλάσσει ἀπὸ διολισθήσεις πρὸς αἱρετικὲς παρεκκλίσεις ἀπὸ τὸ ὀρθόδοξο δόγμα περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας μας καὶ περὶ τοῦ εἰκονισμοῦ ὅλων αὐτῶν στὶς ὀρθόδοξες εἰκόνες.

Ἀλλὰ μὲ τὴν ὁλοκλήρωση αὐτῆς τῆς θεολογικῆς ἑρμηνείας διαγράφηκαν ἤδη καὶ τὰ στοιχεῖα μιᾶς ἐπανεξετάσεως τῆς Εἰκόνος στὶς ἡμέρες μας καὶ κάποιας

προτάσεως εἰκονογραφικῆς διδακτικῆς μεθόδου πρὸς ἀποκατάσταση τῆς γνήσιας εἰκονογραφικῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως, ἀπ’ τὴν ὁποία πολλὲς φορὲς ἐκπίπτουμε στὰ νεότερα χρόνια.

Πηγή: agiazoni.gr